

FRANSA'NIN GAZİANTEP'İ İŞGALİNİN YENİ BELGELERLE DEĞERLENDİRİLMESİ (9 ŞUBAT 1921-05 OCAK 1922)

EVALUATION OF FRANCE'S OCCUPATION OF GAZİANTEP WITH NEW DOCUMENTS (FEBRUARY 9, 1921-JANUARY 5, 1922)

CELAL PEKDOĞAN*

ÖZ

Büyük Britanya adına, Mark Sykes, Fransa adına, François Georges-Picot tarafından 16 Mayıs 1916 tarihinde imzalanan ve aynı yılın Ekim ayında Rusya tarafından onaylanan Sykes-Picot-Sazonov gizli antlaşması ile Adana, Ayntâb, Urfa, Mardin, Diyarbakır, Musul ile Suriye kıyıları, Fransa'ya bırakılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'na, Almanya'nın müttefiki olarak giren Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesini imzalamış ve tarih sahnesinden fiilen çekilmiştir. Bu bağlamda, Osmanlı Devleti, resmen işgallere açık bir hale gelmiş ve İngiltere 17 Aralık 1918'de Ayntâb'ı işgal etmiş, 5 Kasım 1919'da da Fransa'ya devretmiştir. İşgalin ilk günlerinde sakin giden günler, 18. Cezayir Avcı Alayı'ndan üç er tarafından, annesini korumaya çalışan Kâmil'in, 23 Ocak 1920'de şehit edilmesi, kentteki tansiyonu birden bire fırlatmış ve hazır haldeki direnişin fitilini ateşlemiştir. 28 Mart 1920'de Elmalı Köprüsü'nde Şahin Bey (Dülgerzâde Mehmed Said) şehit edilmiş, 1 Nisan 1920'de sıcak savaş başlamıştır. 9 Şubat 1921'de kent merkezinin düşmesi ile kentçi savaşları sona ermiş ve Fransızlar, kent merkezinin yönetimine el koymuşlardır. Bu dönem zarfında TBMM Hükümeti, 10 Şubat'tan itibaren kent merkezi ile olan ilgisini hiç aksatmadan aralıksız sürdürmüş, Kılıç Ali'yi, işgali sona erdirmek için ikinci kez görevlendirmiştir. Kılıç Ali Bey ve arkadaşları sunmuş oldukları yazılı istemlerinde, TBMM'ye veda ederek, beraberinde, Abdurrahman Lâmi Efendi, Ergani Milletvekili Rüşti Bey, Karahisarî Şarkî Milletvekili Memduh Bey olduğu halde, seçkin ve tam donanımlı otuz altı erle birlikte, 14 Şubat 1921'de ayrılmışlar, harcırah ve tahsisatlarını da alarak Gaziantep'te hareket etmişlerdir. TBMM Hükümeti, her zaman olduğu gibi, Gaziantep'te her türlü maddi ve manevi yardımı yapmıştır. Dahası, TBMM Hükümeti ile Fransa arasında, karşılıklı fikir teatisinde bulunulmuş ve 20 Ekim 1921'de Ankara Antlaşması imzalanmıştır. Gaziantep, yapılan antlaşma gereği 25 Aralık 1921'de özgürlüğüne kavuşmuştur.

Anahtar Kelimeler: Gaziantep, Ayntâb, Ankara, Mustafa Kemal.

ABSTRACT

With the secret Sykes-Picot agreement signed by Mark Sykes on behalf of Great Britain and François Georges-Picot on behalf of France on May 16, 1916 and ratified by Russia in October of the same year, Adana, Ayntâb, Urfa, Mardin, Diyarbakır, Mosul and the Syrian coast were ceded to France. The Ottoman Empire, which entered World War I as an ally of Germany, signed the Armistice of Mudros on October 30, 1918 and effectively withdrew from the stage of history. In this context, the Ottoman Empire officially became open to invasions and England occupied Ayntâb on December 17, 1918 and handed it over to France on November 5, 1919. The first days of the occupation were calm, but when Kamil was killed by three soldiers from the 18th Algerian Hunter Regiment on January 23, 1920, while trying to protect his mother, the tension in the city suddenly escalated and ignited the fuse of the ready resistance. Şahin Bey (Dülgerzâde Mehmed Said) was killed on the Elmalı Bridge on March 28, 1920, and the hot war began on April 1, 1920. The urban wars ended with the fall of the city center on February 9, 1921, and the French seized control of the city center. During this period, the TBMM government continued its interest in the city center without interruption from February 10, and assigned Kılıç Ali for the second time to end the occupation. In their written requests, Kılıç Ali Bey and his friends bid farewell to the TBMM and, accompanied by Abdurrahman Lâmi Efendi, Ergani Deputy Rüşti Bey, Karahisarî Şarkî Deputy Memduh Bey, they left on February 14, 1921 with thirty-six distinguished and fully equipped soldiers, and set off for Gaziantep, taking their travel allowances and allowances. The TBMM Government, as always, provided Gaziantep with all kinds of material and moral assistance. Furthermore, a mutual exchange of ideas was made between the TBMM Government and France, and the Ankara Agreement was signed on October 20, 1921. Gaziantep gained its freedom on December 25, 1921, in accordance with the agreement.

Key Words: Gaziantep, Ayntâb, Ankara, Mustafa Kemal.

* Dr. Öğretim Üyesi, Sanko Üniversitesi, celpek44@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6207-7383.

Extended Abstract

While World War I was ongoing, with the secret Sykes-Picot-Sazonov agreement signed by Mark Sykes on behalf of England and François Georges-Picot on behalf of France on May 16, 1916, Adana, Ayntâb, Urfa, Mardin, Diyarbakır, Mosul and the Syrian coast were ceded to France in October of the same year. The Ottoman Empire, which entered World War I as an ally of Germany, signed the Armistice of Mudros on October 30, 1918 and the Ottoman Empire virtually became an area of occupation. In this context, England occupied Ayntâb on December 17, 1918. In the face of this seriousness, Mustafa Kemal landed in Samsun on May 19, 1919 and from there he went to Havza and Amasya. Ayntâb Mayor Lütfü and Celal İbtidai on behalf of the Ayntâb Turkish Hearth sent a telegram dated 20 October 1919 to Mustafa Kemal in Amasya stating that French forces would come instead of the British, how to act in this case and what kind of struggle would be carried out. Mustafa Kemal replied to the Mayor's Office on the same day and stated that what was necessary would be done. On 23 October 1919, Doctor Hamid Bey sent a telegram to Mustafa Kemal in Sivas stating that the "Central Ayntâb Committee of the Society for the Defense of National Rights of Anatolia and Rumelia" had been established under Mustafa Kemal. In his reply telegram dated 25 October 1919, Mustafa Kemal wished success for the established Central Committee and stated that they should inform the Representative Committee frequently and that they should combine their work with Celal Bey.

In accordance with Mustafa Kemal's instructions, resistance and organization were initiated. In the meantime, England handed Ayntâb over to France on November 5, 1919. The first days of the occupation were calm, but when Kamil, who was trying to protect his mother, was killed by three soldiers from the 18th Algerian Hunter Regiment on January 23, 1920, the tension in the city suddenly escalated and ignited the fuse of the ready resistance. Şahin Bey (Dülgerzâde Mehmed Said) was killed on the Elmalı Bridge on March 28, 1920, and a hot war began between the two countries on April 1, 1920. During the war, French military units consisting of Senegalese and Algerian hunters and a large number of Armenian and Syrian legions burned and destroyed 90% of Ayntâb and turned the city into ruins. The National Forces and the people of Ayntâb carried out a heroic resistance, the TBMM Government provided all its moral and material support, but the "Sulh ve Selâmet Cemiyeti" negotiated with the French authorities and signed a "surrender agreement" on February 9, 1921. With the fall of the city center on February 9, 1921, the urban wars ended and the French seized control of the city center. According to French documents, on February 10, French officers accompanied by Turkish officers and a member of the government visited the bunkers in the Turkish sector and decided which ones would be demolished by February 20 ; on the same day, a batch of weapons was delivered to the French officers on duty. The demolition of the bunkers began on February 11, and the delivery of weapons continued. On February 12, the conditions for the return of the prisoners of war were discussed with the Governor. The castle and two inns where the prisoners of war could be kept were occupied by the army. 2000 kilos of bulgur were delivered to the Turkish authorities. On February 13, Ayntâb natives were given a square piece of cloth with their identification numbers on it, which they were required to sew onto their clothing. They were told that they could move freely around the city but were under the surveillance of French authorities and that they must appear before them as soon as they were summoned.

The terms of surrender continued to be applied, the city was searched in great detail and between February 14-23, some Turkish officers and the chief prosecutor were arrested. Since the people were docile and the government was honest, the siege was lifted on the morning of February 28, and talks were permitted between Ayntâb and its surroundings, between the Armenian and Turkish neighborhoods. The declaration was sent to the Mutasarrıf on the same day, with the request that it be made public.

In the meetings held in the Turkish Grand National Assembly, a letter of thanks was written to the heroic people of Gaziayntâb on behalf of the Turkish Grand National Assembly, appropriate gifts were sent to those in the hospital who had lost some of their valuable limbs upon Mustafa Kemal's request, and again upon Mustafa Kemal's suggestion, it was unanimously accepted that a portion of the money allocated for the Western Front, or if this was not sufficient, the necessary money be sent to Ayntâb by a decision of the Assembly. On the other hand, health supplies that could not be procured in Ayntâb, 25,000 pieces of underwear and 5,000 pieces of household

goods were sent to Ayntâb from the Istanbul warehouse of the Red Crescent. Immediately after the delegation arrived in Ayntâb, the buildings allocated by the Municipality were turned into a perfect dispensary with a clinic, surgery room and pharmacy, and due to the approach of the holiday, 4,000 people were helped through a commission established by the local government, with laundry, household goods and five or six items for each person.

The TBMM Government, as always, provided all kinds of material and moral assistance to Gazıayntâb. Furthermore, a mutual exchange of ideas took place between the TBMM Government and France, and the Ankara Agreement was signed on October 20, 1921. Gazıayntâb gained its freedom on December 25, 1921, in accordance with the agreement.

Giriş

Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918) bağlamında, “.... Halep ve çevresindeki ordularını beslemek için İskenderun’dan faydalanmak istemelerini”² bahane ederek, 17 Aralık 1918’de Ayntâb’ı işgal eden İngiliz kuvvetleri, kenti, Sykes-Picot antlaşması gereği,³ 5.10.1919 tarihinde, Senegalli, Cezayirli avcı erlerinden ve çok sayıda Ermeni ve Suriye lejyonlarından oluşan, Fransız askerî birliklerinden oluşan, Fransız işgal güçlerine devr etmişlerdir. Bu durum karşısında, Ayntâb Mutasarrıf Vekili Sabri, Sivas’ta bulunan Heyet-i Temsiliye’ye 16.10.35 (1919) tarihinde gönderdiği yazıda, İngiliz İşgal Kuvvetleri Komutanı’nın, kendisinden, Mustafa Kemal’in gönderdiği telgraf hakkında bilgi sorduğunu, kendisinin bu konuda haberinin olmadığını, Mustafa Kemal’in siyaseti nedir sorusuna da, onun bizi bölme düşüncesinde olmadığını, ülkesinin paylaşılması konusunda, hiçbir Türk’ün kayıtsız kalamayacağını cevaben verdiğinden bahisle, teşkilata başlamak için kapsamlı bir programın acilen gönderilmesini ister.⁴

Ayntâb Belediye Başkanı Lütfü (Güceylioglu), Amasya’da bulunan Mustafa Kemal’e gönderdiği, 20.10.35/1919 tarihli telgrafta, “beş on güne kadar İngilizlerin çekileceğinin ve yerine Fransız işgal kuvvetlerinin geleceğinin söylendiği, bu durumda nasıl hareket edileceğinin bildirilmesine”⁵ dair talimat isteğinde bulunur. Mustafa Kemal, aynı gün, Belediye Başkanlığı’na gönderdiği cevabi yazıda, “telgrafınız alındı icâbının icrâsı hükûmetden ricâ edilmiştir efendim” beyanında bulunur.⁶ Aynı bağlamda, 20.10.35 (1919)’da Ayntâb Türk Ocağı adına Celal İbtidai, Amasya’da bulunan Mustafa Kemal’e gönderdiği telgrafta, “...Ayntâb [ın] daimi ve ilelebet Türk kalması için en yüksek düzeyde yapacağınız mücadeleyi büyük bir istek ve heyecanla bekleriz büyük kumandan”⁷ bildiriminde bulunur. 23.10. 1335/1919’da Doktor Hamid Bey, Sivas kongresinde alınan karara binaen, cemiyetlerin birleştirilmesi sonucu oluşturulan, “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk-u Milliye Cemiyetinin” adına izafeten, “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk-u Milliye Cemiyeti Ayntâb Heyet-i Merkeziyesi”nin, kurulduğuna dair telgrafi⁸, Sivas’ta bulunan Mustafa Kemal’e gönderir.

Mustafa Kemal, gönderdiği cevabî 25.10.35 (1919 tarihli telgrafında, kurulan Heyet-i Merkeziye için başarılar dileyerek, Heyet-i Temsiliyeyi sık sık haberdar etmelerini ve Ayntâb Türk Ocağı reisi Celal Bey ile çalışmalarını birleştirmeleri gerektiğini bildirir.⁹

Ayntâb’da bu hengâme devam ederken, Mustafa Kemal hareketi karşıtları, “Kuvâ-yı Milliye’yi” “eşkiya” olarak nitelendirerek, “dostluk ve kardeşlik (!)” adı altında ‘Ayntâb Mutasarrıflık Makamına’ verdikleri şikâyet dilekçesinde, “Hükümet-i Seniyyemizin [Osmanlı Hükümetinin], ezici bir kuvvetle burada bulunan işgal kuvvetleriyle iş birliği yaparak dağlarda ve yollarda türeyen eşkiyanın tepelenerek liva asayişini temin eylemek çok

² Celal Bayar, *Ben De Yazdım: Milli Mücadeleye Gidiş*, I. Cilt, İstanbul: Sabah Kitapçılık San. ve Tic. A.Ş., 1997, 73.

³ Joseph V. Fuller (Editor), Tyler Dennett, (General Editor), *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference, 1919*, Volume VIII, United States Government Printing Office, Washington, 1946, p. 216-217.

⁴ Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE), Kol.: İST., Kls.: 255, Dos: 6-2, Fih: 7.

⁵ ATASE, Kls.: 255, Dos.: 6-2, Fih.: 14-3.

⁶ ATASE, Kol.: İST. Kls.: 255. Dos.: 6-2 Fih.: 14; s. 38; Paul du Vêou, *La Passion de la Cilicie 1919-1922*, Librairie Orientaliste, Paul Geuthner, Paris, 1937, s. 38; Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü II (Açıklamalı Kronoloji) Erzurum Kongresi’nden TBMM’ye (23 Temmuz 1919-22 Nisan 1920)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, s. 108.

⁷ ATASE, İSH. 270-12.

⁸ ATASE, Kol.: İST. Kls.: 255, Dos.: 6-2, Fih.: 7.

⁹ ATASE, İSH, 270-20AA.

önemli ve en lüzumlu görülmüştür"¹⁰ ifadeleri kaleme alır. Ayntâb Mutasarrıfı Celâl, makamına sunulan bu dilekçeyi, adı geçenlerin istirhamı olduğundan bahisle, istemin yerine getirilmesi için, 11 Mart 1336/1920'de Dâhiliye Nezâreti'ne iletir¹¹. Bu arada, Fransız işgal kuvvetleri, Ayntâb'ı kuşatma harekâtını sürdürmektedir.

Mustafa Kemal'in emir ve talimatları ile işgal güçlerine karşı, Kemalistler tarafından gerçekleştirilen savunmaya binaen, 27.03.1920'de Ayntâb'a doğru yürüyüşünü sürdüren Fransız işgal kuvvetlerinden Andréa Kol'u ile Kilis-Kazıklı'da çatışma başlar. 28 Mart'ta Kilis-Elmalı'da devam eden çatışmada, 29 Mart 1920'de Andréa Kolu, dayanıklı, örgütlenmiş, Antep köylülerinden oluşan, Birecik ve Maraş'tan gelen düzensiz çetelerce desteklenen halk ile karşı karşıya gelir. Bu çeteler Şahin Bey mahlasıyla anılan Said Efendi komutasındadır, çeteler ağır kayıplar verirler. Liderleri de aralarında olmak üzere geride seksen dokuz şehit bırakmışlardır. Birçok ölüyü ve yaralıyı da beraberlerinde götürürler. İçerden gelen söylentilere göre ölü ve yaralı sayısı bini aşmıştır.¹²

3 Nisan 1920'de Andréa Kol'u Kilis'e girer, 16 Nisan 1920'de Normand, Mutassarıf'a yangını durdurması ve Fransız kampına elçi göndermesi hususunda ultiatom gönderir.¹³ 17 Nisan 1920'de Flye Sainte-Marie Amerikan Koleji'ne varır, 18 Nisan 1920'de de General De Lamothe uçakla Ayntâb'a gelir. Albay Debuievre, kuşatma birliklerinin komutasını üstlenir ve öncelikle işgal güçlerinin iâsesinin sağlanması konusu gündeme taşınır. Fransız belgelerine göre, *"Debieuvre Askeri Kol'u, 18 Nisan 1920'de Ayntâb'a varıyor ve Normand Askeri Kolu'nun başlattığı kuşatmayı tamamlıyor. Atışlar aralıklarla devam ediyor. Kent yönetimi, sözdinlerliğini gösteriyor. Müslüman Komitesi [Cemiyet-i İslamiye] askerlerimizi ikmal etmeyi kabul ediyor"*.¹⁴ Bu bağlamda Flye Sainte-Marie, Mutasarrıfa yemek meselesiyle ilgili bir mektup gönderir. Buna binaen, Mutasarrıf, kaleme aldığı, *"Bay Albay, dün Flye Sainte-Marie'den yemek meselesiyle ilgili bir mektup aldım ve ona doğrudan cevap verdim. Size yemek meselesini görüşmek için tam yetkiye sahip üç kişi gönderiyorum. Selamlarımı kabul edin, Albay"*¹⁵ ifadelerini içeren cevabi bir mektup gönderir.

Mutasarrıfın görevlendirdiği, Belediye kontrol şefi, Ahmet Efendi Oğlu Ahmet Efendi, tüccardan hatırı sayılır, Bazzade Ali Efendi, bir polis memuru ve bir Türk jandarmanından oluşan delege heyeti, 18 Nisan 1920 günü saat 11: 30'da, Fransız karargâhına giderek Mutasarrıfın 18 Nisan tarihli mektubunu teslim ederler. Aynı gün, Fransız Askerî Kol'ları için, *"25 Öküz, 100 koyun, 3000 kilo yeşil sebze (Fasulye, havuç, patates, şalgam.) 25 ton arpa, 20 ton saman, 12 ton odun, 2 rulo beyaz bez, 4 adet kandil, bir top beyaz kâğıt, 12 defter, 1 şişe siyah mürekkep, 1000 yumurta, 100 tavuk, 12 iyi at, 10 koşumlu taşıma at arabası, 200 paket balmumu, 100 paket kibrit, 5 Ton un, 1500 kilo ekmek, 500 kilo şeker, 300 kilo kahve, 100 kilo çay ve 200 kilo tuz"*¹⁶dan oluşan gıda maddeleri listesini, aynı gün karşılanmak üzere delege heyetine verir.

Mutasarrıf, listenin gereğini yerine getirir ancak Askerî Kol Komutanı Normand, bu esnada "çete"nin [Kemalistler]'in, askerlerini rahatsız ettiğinden bahisle şehri vurduklarını ve çok sinirlenen askerlerinin derhal sakinleştirilmesi için tedariklerinin sağlanması ve bu tür eylemlerin bir daha olmaması için Mutasarrıfı'ya talimat gönderir. Mutasarrıflık, hemen öğleden sonra, *"70 kilo nohut, 50 kilo tuz, 90 kilo kuru üzüm, 80 kilo incir, 60 kilo fasulye, 70 kilo sabun, 5 kilo patates, 250 zarf, 4 kandil, akşam da 800 kilo arpa, daha sonra 100 kilo nohut ve yine 700 kilo arpa"*¹⁷ daha gönderir.

19 Nisan 1920'de, Ayntâb Mutasarrıfı'lığı tarafından, *"önce 1200 kilo arpa, ardından ikinci bir arpa kafilesi, 150 balmumu, 500 adet kibrit, tuvalet kâğıdı, 827 yumurta, 140 kilo şeker, 40 kilo yeşil kahve, 2 buzağı"*¹⁸, 22 Nisan

¹⁰ BOA. HR. SYS. 2544-15/33. İmzalar: Ayntâb Cemiyet-i İslâmiye Reîsi Edib, Livâ Müftüsü Mehmed Arif, Mevlevî Şeyhi Mustafa, Milletbaşı Mari Bedros, Mu'teberândan Leonyan Ohannes, Mu'teberândan Kendirciyan Ohannes, Doktor Oseb, Mu'teberândan Yeremyan, Mu'teberândan Erikliyan Oseb, Mu'teberândan Leylekyan Kevork.

¹¹ BOA. HR. SYS. 2544-15/33. Bâb-ı Alî Dâhiliye Nezâreti Kalem-i Mahsus, Suret, 11 Mart 1336.

¹² Service Historique de la Défense Archives, Chateau de Vincennes Archives (SHD), France, Levant, Journal des Marches et Opérations (JMO), 20 Novembre 1919-29 Juin 1920, 77-78.

¹³ SHD, Levant, Journal des Marches et Opérations, 21 Novembre 1919-29 Juin 1920, 94.

¹⁴ SHD, Levant, Journal des Marches et Opérations, 96.

¹⁵ SHD, Retrait du Journal de Marche de la Colonne d'Aintab, 18 Avril.

¹⁶ SHD, Retrait du Journal...

¹⁷ SHD, Extrait du Journal de Marche de la Colonne, 19-26 Avril.

¹⁸ SHD, Extrait du Journal...

1920'de öğle saatlerinde, "47 tavuk, 240 kilo sabun, 60 kilo incir, 70 kilo şeker, 180 kilo fasulye, 60 kilo tuz, 50 kilo yeşil kahve, öğleden sonra: 10 kilo çay, 80 kilo fasulye, 160 kilo şeker, 100 kilo yeşil kahve, 60 kilo kuru kayısı, 80 kilo incir, 500 kilo ekmek, 240 kilo arpa"¹⁹ Fransız karargâhına gönderilir.

Aralıksız devam eden Türk-Fransız savaşı, 31 Ocak ile 6 Şubat tarihleri arasında ilginç bir sürece girmiştir ki, bu süreç, 9 Şubat 1921'de, kent merkezinin düşme sürecinin temelini teşkil etmektedir.

Savunma, bütün dehşetiyle devam ederken, Cephe Komutanı Özdemir Bey, 31 Ocak 1921 tarihli yazısında, üst kademeyi suçlayıcı bir dil kullanır:

"...İş bu taarruzda: Düşmanın yetiştirdiği takviyeler, arka taraftan kesif topçu ateşi açması ve karşıda vücuda getirmiş olduğu tel örgü mâniaları efradı hareketten alıkoymuştur. Ve mütebaki fedakârlığı da hariçten beklemek mecburiyeti hâsıl olmuştu. Fakat heyhat! Hangi va'dınız kuvveden fiile çıkmış idi ki: Bu da çıksın. Fakat ne çare ki: İster istemez bu va'de kendimizi inandırmak mecburiyetinde idik. İşte aç ve sefil kalmış şu on sekiz bin mazlumun ah ve enîni ve size karşı beslemiş oldukları nefreti tarif mümkün değil!.. Bütün ahval-i ruhiye şu merkezdedir. Mademki hariç bizi bu kadar aldattı ve şu felakete ilka eyledi. Hakikat hiç bir vakit saklanmamalı idi. Mademki koca bir Anadolu ve onun Büyük Millet Meclisi şu kadar fedakârlık gösteren bir memleketi bir avuç düşman elinden kurtaramadı veyahut kurtarmak istemedi. Hiç olmazsa bizim bu kadar maddi ve manevi felaketimize sebep olmamalı idi diyorlar. Biz Aynâtâblar vazife-i vataniyemizi yaptığımız için bir hıyanet irtikâp etti isek, biz bu hıyanetle yine iftihar ederiz".²⁰

İkinci Kolordu Komutanı Selahattin Adil, Özdemir Bey'e hitaben yazdığı cevabi yazısında, şu ifadeleri dile getirir:

"...Yalnız şunu bildireyim ki yetenek ve değerini sizden saklamayarak birçok zaman evvel yazdığım gibi kolorduda 70 gün içinde 15 subay ve 600 ere ulaşan kayıplara 31 Ocak günü de Hacı Baba'da üç subay ve sayıları henüz belli olmayan erler eklenmiştir. Düşmandan Antep'i kurtarmaya uğraşan az sayıdaki topluluğun erinden kumandanına kadar herkesin en son gücünü harcadığına emin olunuz. Bir kısmı sizce bilinmeyen çeşitli sebeplerden dolayı ne yazık ki millet, Antep'in gösterdiği fedakârlığa arzu ettiği derecede hizmet ve karşılıklı yardıma zaman ve saha bulamamıştır. Bu sonuçtan suçlu tutulabilecek şahıslar ve erler değildir. Şehrin düşmesi, Türklük adına pek acı ve üzücüdür. Ne çare ki kaderi değiştirme imkânı yoktur. Millet bugün yapamadığını yarın yapmaya azmetmiştir. Direnmeyi uzatmak ve savunmadan dolayı sizi ve arkadaşlarınızı suçlamaya kalkışacak belirli sayıdaki kişilere mukabil sizleri takdir ve yücelten koca bir millet; ölmez bir tarih olduğunu unutmayınız"²¹ diye bildirmiştir.

Direnışı yürütenlerden, bir grup, "müşterek imza"²² ile 31 Ocak 1921 tarihinde, İkinci Kolordu Kumandanlığına gönderdikleri yazıda, yenilginin sorumluluğunu İkinci Kolordu Komutanına yüklemişlerdir:

".... Şimdiye kadar dökülen Türk kanı yetişmemişçesine mühim ve kıymetli kanlar ilave etmek suretiyle memleket pazartesi sabahından itibaren matemlere, felaketlere maruz kaldı. Geldik, geliyoruz, biraz sabır ediniz sizi felaketten kurtaracağız diye öteden beri ve alehusus son muhasaranın birinci gününden itibaren 75 gün içinde verdiğiniz va'dlerden büyük bir teessüfle diyebiliriz ki velev cüz'i bir semere olsun iktidaf edemedik. Cephanesizlikten bahsettik inanmadınız! Açlığın mevcudiyetimizi bir kat daha ezmeğe başladığını arz ettik, şahısları bizce muayyen bir kaç denînin adamların kizb ve bühtanlarına inanarak aldırmadınız! Günlerce, haftalarca açlığa katlanarak ve düş mes'uliyetimize büyük acılıklar alarak tekâlifiniz üzerine mehl-i adide verdiğimiz halde büyük bir ümit ile beklediğimiz şu Pazartesi gecesi bizi kurtarmaktan ziyade felakete attı..."²³

¹⁹ SHD, Extrait du Journal... . Bu bilgiler, Fransız askerî yazışmalarından aynen alınmıştır. Belgelerden anlaşılacağı üzere, bu işlemler, Fransız komutanının talimat ve tehditleri sonucu gerçekleşmiştir.

²⁰ Mustafa Nureddin Lohanizâde, *Hubb-ı İstiklâlîn Abidesi Gaziyantâb Müdafaası Gazi Aynâtâb*, İstanbul: Bâb-ı Âli Çağaloğlu Yokuşu, 1340-1342, 346-348.

²¹ Selahaddin Adil, *Hayat Mücadeleleri, Selahattin Adil Paşa'nın Hatıraları*, İstanbul: Zafer Matbaası, 1982, 363-364.

²² Bu grup şu kişilerden oluşmaktadır: Kepkepzâde Abdullah, Hoca-zâde Mustafa, Hacı Ömerzâde Mehmet Ali, Raîfzâde Kâmî, Fazlızâde Nuri, Yüzbaşızâde Hacı Ömer, Ali-Velizâde Alî, Zebirzâde Kâzım, Söylemez-zâde Abdülkadir, İmamzâde Halil, Ulemeden Rifat, Ulemeden Bayramzâde Hacı Mehmet, Muta-fzâde Abdülkadir, Samlızâde Hacı Ökkeş, Hancızâde Ali. Bkz. Lohanizâde, *Hubb-ı İstiklâlîn*, 352.

²³ Lohanizâde, *Hubb-ı İstiklâlîn*, 351.

Bizzat savaşın içinde yer alan Lohânizâde Mustafa Nureddin, hatıratında, Kolordudan beklenen yardımın zamanında gelmemesini gerekçe göstermektedir.²⁴ İkinci Kolordu Komutanı Selahaddin Adil hatıratında, "Antep Halkına" hitaben yazdığı cevabında:

"... durumunu ve gücünü Özdemir Bey'in pek iyi bildiği kolordum, her girişimini istediğiniz kesin bir karar ve en son gücü ile yapmıştır, Araç azlığı, zaman yetersizliği, hava şartlarının müsaitsizliğine rağmen mevcudu bazen şehir savunucularının sayısını bulmayan kolordum, şehrin kuşatmada kaldığı 70 gün içinde üçü tabur kumandanı olan beş şehit, ikisi bölük kumandanı olmak üzere 15 subay yaralı vermiş ve erat kayıpları ise 150'si şehit ve 400'den fazlası yaralı olmak üzere 600'ü bulmuştur. Yapılan hareketlerin gösterişten ibaret olmadığına ve hatta kuşatmayı yarmak için bütün gücü ile çalıştığına şu sayılar en açık birer belgedir. Esef olunur ki kısmen sizce bilinen ve kısmen bilinmeyen çeşitli sebeplerden dolayı millet Antep'in fedakâr evlatlarına layık olduğu hizmet ve yardımı yapmaya vakit bulamamış ve yapamamıştır. Bundaki kusurun Kolorduya ait olmadığını zaman ve durum ispatlayacaktır....".²⁵

İleri sürülen bu görüşler karşılaştırıldığında, İkinci Kolordu Komutanı Selahaddin Adil'in görüşlerinin, Türk Genelkurmayı tarafından onaylandığı anlaşılmaktadır.²⁶

İşgal Döneminde Fransızların Tutumu

Fransız belgelerine göre, 31 Ocak 1921'de gerçekleştirilen Türk taarruzu, Fransız gözü ile aşağıda açıklandığı şekilde rapor edilmiştir: Saat 1.45'e doğru ay daha doğmadan, gece karanlığından faydalanarak sessizce Sacur vadisinde, Alibaba köyünün kuzey yamaçlarında ve Malatya yolu üzerinde toplanmış ve her biri 300 kişiden oluşan 3 düşman grubu Faivet ve Lambert bölüklerine taarruz etmişlerdir. Gerçekten Faivet Bölüğünün önünde aniden bir akın harekâtı ortaya çıkmıştır. Kanatlardaki düşman askerleri, yan ateşine rağmen durmadan ilerlemektedir, kaldı ki yan ateşin tesiri çok hareketli olan ve düşmanın en ince ayrıntısına kadar bildiği arazideki çok sayıda korunak yüzünden azalmaktadır. Marabut'daki²⁷ birlikler ateş altındadır. Bu birlikler oldukları yerde canla başla dayanmaya çalışmışlardır. El bombaları atılmaya başlanmış, göğüs göğüse şiddetli çarpışmalar meydana gelmiş, süngüler kullanılmıştır. Güneydeki grubumuz birkaç saniyede korkunç kayıplar vermiştir. Takım komutanı ve iki astsubay çarpışmaya devam edemeyecek durumdadır, esir düşmemek için ihtiyat takımının bulunduğu taş ocaklarına çekilmişlerdir. (...) Güney grubunun geri çekilmesi, düşmanın ilerleyişini hızlandırmasına imkân vermiştir. 250, 300 kişilik bir grup açılan gedikten "Allah Allah" sesleri içinde hücum etmiştir. Komutanlığını paylaştıkları ihtiyat takımıyla, Yüzbaşı Faivet ve Astsubay Kıdemli Üstçavuş Massoni sahada, Üsteğmen Chairiot ise geçite doğru karşı taarruza geçmişlerdir. Şiddetli bir çarpışma meydana gelmiştir. Üsteğmen Chairiot'un atılan el bombasından başı parçalanarak ölmüş, Yüzbaşı Faivet ve Astsubay Kıdemli Üstçavuş Massoni yaralanmışlardır. Savunanların yiğitliğine rağmen düşmanın sayı üstünlüğü karşısında etkisiz kalmışlar ve karşı taarruz grupları ölü ve yaralılarını da beraberinde götürerek taş ocaklarındaki grubun yanına geri çekilmişlerdir. Düşman, taş ocaklarındaki grubu da etkisiz hale getirerek ikinci hatta doğru ilerlemiştir. Lambert Bölüğü sorumlu olduğu arazinin bir kısmını bile kaybetmeden taarruza karşılık verebilmiştir. İkinci hattaki karşı taarruzlar aniden meydana gelmiştir. Bir Sipahi mangası ve Knall Demars Taburundan bir manga, takviye kuvvet olarak gelmişler ve ihtiyat kuvvetlerine katılmışlardır; çok hızlı sevk ve idare edilen hareketlerle düşman ilerleyişini durdurmaya katkıda bulunmuşlardır. Birkaç ufak grup kuşatma çemberini geçmeyi başarmış olsa da düşman durdurulmuştur; düşmanın taarruzu birliklerimizin yiğitliği karşısında yerle olmuştur. Troussard Taburunun cephesi önünde, saat 2.30'dan itibaren on beş kişilik bir düşman grubu, dış cepheye paralel bir sel vadisinden içeri sızmayı başarmıştır. Bir ihtiyat takımı derhal karşı taarruza geçmiştir. 7 Türk öldürülmüş, 2 yaralı da esir alınmıştır. Kuşatma dışında yapılan taarruz nedeniyle Guy taburu ile bağlantı kopmuştur. Üsteğmen Le Douhet, irtibatı yeniden sağlamak üzere gönderilmiştir. Daha henüz elli metre kadar ilerlemiş ve bir müfreze ile karşı karşıya gelmiş bu müfrezenin komutanı çok düzgün bir Fransızca ile kendisine "Fransız ...

²⁴ Lohanizâde, Hubb-ı İstiklâlin, 340-343.

²⁵ Adil, *Hayat Mücadeleleri*, 365.

²⁶ Adil, *Hayat Mücadeleleri*, 367-369.

²⁷ Kuzey Afrika'da dervişlere verilen ad; murabıt. Marabut: Şeyh'in evi, Şeyh'in bağı.

bana doğru yaklaş" diye seslenmiştir. Le Douhet birden Türkleri tanımış, kısa bir boğuşmanın ardından kurtulmuş ve geri çekilmiştir. Gün ağarmak üzeredir. Türkler hâlâ Guy Taburu'nun iki bölümü arasındaki tepeyi işgal etmektedirler. Onları oradan mutlaka çıkarmak gerekmektedir. Troussard Taburu'na takviye kuvvet olarak gönderilmiş olan, Knall Demars Taburunun Fabron Bölümü saat 6.10'a doğru karşı taarruza geçmiştir; kanatları, 2 makineli tüfek takımının ve 37'lik bir topun açtığı ateşle korunmaktadır. Harekât son derece başarılı bir biçimde yönetilmektedir. Bütün arazi geri alınır ve süngü taarruzu karşısında saldırgan, makineli tüfeklerimizin yoğun ateşi ve topçularımızın isabetli atışları altında alelacele şehre doğru geri çekilir. Güney cephesinde (Şeyh'in evine) gece bir aldatma taarruzu denenmiştir. 150 kişilik güçlü bir müfrezenin şiddetli bir el bombalı taarruzuna uğrayan Viellesermet Bölümünün Remede Takımı, Üsteğmen Party komutasındaki dağ takımının isabetli atışlarının da sayesinde taarruza cesurca karşı koymuştur. Saat 7'de, piyade çarpışması son bulmuştur. Düşman bu mücadeleyi kaybetmiştir. Bu yenilginin verdiği hiddetle düşman, büyük çaplı toplarla, savunmanın kolay hedef olan hassas noktalarına var gücüyle saldırmıştır. Kolej Mevkiine Almanlar'ın stilinde, çok şiddetli bir ateş açılmıştır. Top mermileri önce ikişer ikişer, sonra dörder dörder durmaksızın atılmaya başlanmıştır. Ara sıra 150'likler atılmıştır. Bunlardan biri Kolej'in binalarının arasından geçerek mağarada patlamış ve orada bir yangın başlatmıştır. Diğerleri ise, telefon santralinin yerleştirildiği Kol komutanının evinde büyük gedikler açmıştır. Küçük bir benzin deposunun bulunduğu hafif bir korunak ateş aldı ve yoğun bir duman yayıldı buradan; Kolej'deki topların birkaç mühimmat kasası açıldı ve alev aldı. Cihazlarımızda ciddi maddi hasarlar meydana geldi. Kurtarma çalışmalarını örgütlemeye çalışırken iki adamımız öldü, üçü de yaralandı. İçeride konuşlanmış olan düşman; meydandaki garnizonu tüfek ateşiyle taciz ediyor ve Ermenilere, hepsi katledilmek istemiyorlarsa teslim olmalarını emrediyor. 155'lik toplarımız düşman toplarına anında karşılık vermeye çalışıyor. Ancak atış tanzimi yapmak olanaksız. Bir uçak olsa iyi olurdu. Saat 11'de bir motor sesi duyuluyor. Yüksekten bir uçak geçiyor ve Dülük Baba tepesine doğru yol alıyor, birkaç bomba atıyor ve gözden kayboluyor. Garnizonla bağlantı kurmaya olanak yok. Saat 14'de ağır topların açtığı ateş sona eriyor; şehirde de tüfekler susuyor. Yeniden sükûnet hâkim. (El yazısı ile eklenmiş: 15.30'a doğru, dışarıda bulunan düşman bizim toplarımızın ateşi altında tepelere doğru geri çekildi.) Düşman büyük risk alarak saldırdı. Yaralı düşman esirlerin sorgulanmasında kuşkusuz niyetleri hakkında istihbarat alınacaktır. Ancak şimdiden, düşmanın ne pahasına olursa olsun kuşatmayı delmeye kararlı olduğunu söylemek ve saldırının endişe verici bir azimle yürütüldüğünü kabul etmek gerekir. Çok ağır zayıyat verdik. Düşman zayıyatı bizden daha ağır; zayıyatının 100'den fazla olduğunu düşünüyoruz. 7 askerin cesedi Troussard Taburunun cephesinde, 30 kadarı Guy Taburunun önündeki arazide toprağa verildi, bazı cesetler de götürüldü. Düşman, kuzey-doğu cephesi üstüne 77'lik yaklaşık 300 top mermisi attı. Bunun yanı sıra, 155'lik 105 top mermisi, 105'lik 30 top mermisi ve 77'lik 50 top mermisi de Kolej'e atıldı. Zayıyat: 22 nci Cezayir Avcı Alayı'ndan Üsteğmen Chairot, ölü ; 22 nci Cezayir Avcı Alayı'ndan Yüzbaşı Faivet, yaralı (yaraları çok ciddi değil.), 16 asker, ölü, 21 asker, yaralı, 1 yaralı asker kayıp²⁸ olarak kaydedilmiştir.

Taarruzlar aralıksız devam ederken, Andréa, raporunda, şunları kaydetmiştir:

"6-7 Şubat gecesi, güneydoğu cephesinde çok şiddetli bir Türk taarruzu gerçekleşmiştir; bu saldırı da ani ve çok şiddetli olmuştur, her yönden kuşatılmak üzere olan karakollarımızdan biri en yakın komşu karakola çekilmiştir; 100, 150 kişilik bir Türk Grubu bu durumdan faydalanıp dışarı çıkmış ancak; erzak yüklü 200 katırlık konvoy şehre sokulmamıştır. Erzak bakımından şehrin durumu günden güne kötüleşmiş; bazı tutuklular, açlıktan ölenlerin olduğunu doğrulamışlardır; erzak konvoyları geçememişlerdir, açıkça sona yaklaşıldığı görülmüştür. 7 Şubat tarihinde, saat 20.00 sularında topçularımızın açtığı ani bir ateş, cephede Türklerin şiddetli bir yayılım ve makineli tüfek ateşini tetiklemiştir. Ertesi gün, 8 Şubat'ta, her taraf sessizliğe bürünmüştür".²⁹

Bu arada kentten bir "huruç hareketi-kent merkezi dışına çıkma" başlamıştır:

"Gözyaşlarıyla memleketi terk eden bu kuvvetten memurin-i hükümet ile polis, jandarmalar Rumkale'de bulunan Ayntâb Hükümeti'ne, diğerleri de evvelce harice çıkan ailesi nezdine ve bazıları da İkinci Kolordu'ya iltihak etmek üzere Maraş'a gittiler!... Huruçtan sonra dâhilde pek az miktarda müsella

²⁸ SHD, Rapport du Lieutenant-Colonel Andréa Commandant la Colonne sur l'attaque du 31 Janvier 1921.

²⁹ SHD, Rapport du Lieutenant.

kaldığından bunların bir kısmı terk-i silah ile hanelerine savuşmuş, mütebaki vatanını seven demir kollu mücahidin cephelerde sabaha kadar nöbet bekleyerek düşmana hallerini kat'iyen bildirmemişlerdir".³⁰

Olayı bizzat yaşayan Lohânizâde'ye göre:

"müdafinin en büyük kısmının harice çıktığını sonradan haber alan (Sulh ve Selamet Cemiyeti) erkânı gece bir araya toplanıp müzakere ederek bazı şerait ile düşmana teslim olmağa karar verir ve keyfiyetini Fransız Kumandanlığı'na yazarlar. Fransız Kumandanı Andréa derhâl kabul ederek evvelen şehre karşı ateş edilmemesi için bütün cephelere evamir-i lazime verir. Bunun üzerine ateş kesilir."³¹

Fransız Genelkurmayı'nın görüşü ise şöyledir:

"8 Şubat günü sabah saat 10.00'da Ayntâb'ın sivil halkından iki delege, ellerinde beyaz bayraklarla saflarımızın önüne çıktı. Ellerinde, ileri gelenlerden gelen ve şehrin teslim edilmesi konusunda bir toplantı yapılmasına karar verildiğini bildiren bir mektup taşıyorlardı. Saat 15.00'te altı ileri gelen geldi ve tüm şartlarımızı kabul etti. Ancak bu heyette herhangi bir askeri liderin ya da milliyetçi komite üyesinin bulunmadığını da belirtmek gerekiyor. 9 Şubat sabahı Ayntâb'ın teslimi imzalandı ve tüm şartlarımız kabul edildi".³²

Nitekim "8 Şubat 1921'de Fransız Komutanlığı'nın, yerel düzeyde yaptığı ilk görüşmeleri gerçekleştiriyor: Şehir düşüyor, teslim anlaşması imzalanıyor".³³

Gaziyantâb'da yeni bir dönem başlamıştır. Kent merkezindeki Fransız yönetimi tarafından, 9 Şubat öğleden sonra dört ton un ve bir ton tuz, hükümet binasına götürülmüş ve ilgililere teslim edilmiştir. Kuşatma çemberindeki nöbetçiler, Gaziyantâb kökenli olmayan askerlerin kaçışını olabildiğince engellemek için takviye edilmişlerdir.

Fransız belgelerine göre, 10 Şubat tarihinde, Türk subaylarının eşlik ettiği Fransız subayları ve hükümetten bir kişi Türk kesimindeki koruganları gezip 20 Şubat'a kadar hangilerinin yıkılacağına karar vermişlerdir; aynı gün, bir parti silah, görevli Fransız subaylarına teslim edilmiştir. Bu bağlamda, 1.484 piyade tüfeği, 413 avcı tüfeği, 178 tabanca ve revolver, 71.000 fişek (68.500 Alman fişegi, 2. 500 Fransız fişegi), 17.000 fişeklik teslim edilmiştir.³⁴ Fransız nöbetçiler, kuvvet komutanı tarafından imzalanmış izin belgesi olmayan Askeri Kol mensupları ve Ermenilerin Türk kesimine girişini yasaklamışlardır.

11 Şubat tarihinde, koruganların yıkımına başlanmış, silahların teslimine devam edilmiştir. Mutasarrıfın isteği üzerine, bir grup kadın, çocuk ve yaşlının çevre köylere gitmesine izin verilmiştir; kontrolünü bir Fransız karakolu yürütmektedir.

12 Şubat tarihinde, Mutasarrıf ile savaş esirlerinin iade şartları görüşülmüştür. Kol kuvvetleri tarafından; kalenin ve savaş esirlerinin muhafaza edilebileceği iki han işgal edilir. Türk otoritelerine 2000 kilo bulgur teslim edilir. Etraf-ı şehir cepheler komutanı Özdemir'in evinde arama yapılmıştır ve bazı belgeler ele geçirilmiştir.

13 Şubat tarihinde, saat 9'dan itibaren savaş esirleri Hükümet Konağı'na getirilmiş ve orada Fransız subaylardan oluşan bir komisyon kimlik tespiti yapmıştır. Gaziyantâb'ın yerlisi tutuklulara, üzerinde künye numarası bulunan ve giysilerine dikmeleri gereken kare şeklinde bir bez parçası verilmiştir. Bunlara şehirde serbestçe dolaşabilecekleri ancak Fransız otoritelerin gözetimi altında oldukları ve çağrılır çağrılmaz bu otoritelerin karşısına çıkmaları gerektiği söylenmiştir.

Sancak içinde ve Sancak dışında olan esirler bir gün önce keşfi yapılan hanlara gönderilmişlerdir; orada bir Fransız bölüğü onların beslenmesinden ve disiplininden sorumludur. Türk subayları, birliklerindeki askerleri

³⁰ Lohanizâde, *Hayat Mücadeleleri*, 370-371.

³¹ Lohanizâde, *Hayat Mücadeleleri*, 370-372.

³² SHD, Bulletins de renseignements.

³³ SHD, Rapport du Lieutenant. (Bkz. Ek: 1).

³⁴ SHD, Armée du Levant, 2. Division Colonne d'Aintab, État-Major, Comte rendu des heures, 26-27 Février 1921. Fransız komutanı, Maurice Jean Joseph Abadie'ye göre, bu tarihte, yaklaşık 1.400 tüfek, 10 makineli tüfek, bazı revolver ve tabancalar, yaklaşık 70.000 fişek, Fransız kurmay heyetine teslim edilir. Bkz. Br. M. Abadie, Maurice, *Les quatre sièges d'Aintab (1920-1921) : opérations au Levant / lieutenant-colonel*, Paris, 1922, 133.

komisyona getirecekleri yerde; onları silahsızlandırmış ve terhis etmişlerdir; hemen hemen hepsi Gaziyantâb'ın yerlisi olan kişiler mahalle yöneticilerince sayım komisyonuna teslim edilmişlerdir.

Mutasarrıfa, şehri teslim şartlarının 2.nci maddesinin artık uygulanamayacağı belirtilmiştir; nizami askerler; silahlarını teslim etmeyeceklerdir. Bu avantajlardan yararlanabilmek için; nizami birlikler başlarında subayları ve astsubayları hazır bulunarak komisyonun karşısına çıkmaları gerekirdi, ne var ki bu olay gerçekleşmemiştir. Mutasarrıf bunu kabul etmiş ve yapılan ihtarı yerinde bulmuştur.

Bir başka hadise daha yaşanmıştır: Fransızca konuşan ve sayım komisyonuna tercümanlık eden bir Türk subayı yalan söylerken suçüstü yakalanmıştır; bazıları Gaziyantâb'lı olmadığı halde, komisyon karşısına çıkan askerlerin kimliklerinde "Ayntâb" yazdığını söylemiştir, adı tespit edilemeyen bu subay derhal tutuklanmıştır.

Üçüncü bir hadise: Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin, Gaziyantâb'ın yerlisi olan dört üyesi teslim şartlarının 10.ncu maddesi ile tanınan aftan yararlanıyorlardı. Onları daha iyi gözetim altında tutabilmek için yönetim, onlara hastanede kalacak yer göstermişti. Gönüllü bir Türk ise yan odada kalmaktaydı ve Doktor Mecit'i söz konusu milliyetçilerin [Kemalistlerin] hareketlerinden haberdar edecekti.

13-14 Şubat gecesi bazı Türk subaylar, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Ferit Efendi ile sohbet etmeye gelmişlerdir; kendisine bir mektup vermişler ve bu mektup okunur okunmaz sivil ve askerler giyinmiş ve çıkmaya yeltenmişlerdir; yan odadaki gözetmen, milliyetçi taraftarları ayaklandırmaktan söz edildiği bir konuşmaya ansızın tanık olmuş; zamanında haberdar edilen Doktor Mecit, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti başkanının çıkışına engel olan bir jandarma birliği göndermiştir. Mutasarrıfın uyardığı Yarbey Andréa ½ piyade bölüğü göndermiş ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin dört üyesi ile orada bulunan subayları tutuklatmıştır. 10. madde artık kendileri için geçerli değildir ve subayların kötü niyetli tutumlarından dolayı, kendilerine tanınan ayrıcalıklar geri alınmıştır.

14 Şubat'ta, bir gün önce alınan karar gereği ilgili subaylar tutuklanmıştır. 15 Şubat'ta ve müteakip günlerde teslim şartları uygulanmaya devam etmiştir; her birinin kimliğini çok dikkatli kontrol etme zorunluluğumuzdan ötürü, tutukluların sayımı çok vakit almaktadır; silahların teslimi de çok ağır gerçekleşmektedir çünkü jandarma sivillerin evinde de arama yapmak zorundadır. Bunun yanı sıra, her gün yeni gelişmeler meydana gelmektedir.

19 Şubat'ta, mutasarrıfın isteği üzerine, Gaziyantâb'ın yerlisi olan ve ılımlı olmakla bilinen beş yedek subay, her gün saat 9'da harp esirlerinden sorumlu yüzbaşıya görünmek koşuluyla salıverilmişlerdir.

22 Şubat'ta, harp esirlerinin sayımı sona ermiştir; mutasarrıf ertesi günü, yabancı memur olsun olmasın, toplantıya davet etmiştir.

23 Şubat'ta yabancılar kontrolden geçirilmiştir, bir tek başsavcı kendini milliyetçi hareketin en ateşli liderlerinden biri olarak tanıttığı için tutuklanmıştır.

26 Şubat'ta, saklanmış silahları ortaya çıkarmak ve özellikle de sayıma gelmeyen nizami askerleri ve çete mensuplarını tutuklamak amacıyla şehirde arama yapılmıştır.

Şehir 8 bölgeye ayrılmıştır; her bölgede aramayı bir Fransız subayı yapmaktadır. (Kendilerine ılımlı davranmaları önerilmiş ve subay seçimi de o yönde yapılmıştır). Fransız subaya hükümetten bir üye ya da Türk jandarmasından bir subay eşlik etmektedir; her dört yol ağzına, gidiş geliş engel olmaları için nöbetçiler yerleştirilmiştir. Faaliyet, sabah saat 07: 00 den akşam 18.00'e kadar sürmüş hiçbir hadise yaşanmamıştır; şehir halkı, arama yapanları kadınların oturdukları evlere bizzat götürerek iyi niyetlerini ve güvenlerini göstermişlerdir; bu aramada görevli subaylar sempatik yüzlerle karşılaştıkları konusunda hemfikirlerdir. Aramalar pek büyük sonuçlar vermemiştir. Bin kadar kurşun ve birkaç tüfeğe el konulmuştur, 200 kişi tutuklanmıştır, bunların 2/3 ise kimlik kontrolünden sonra salıverilmiştir. Bu arama şunu kesinleştirmiştir: 1- Büyük depolar bulunmamaktadır; 2- Sayımdan kaçmaya çalışan nizami asker ya da çete mensubu yoktur.

28 Şubat'ta, kötü hava şartlarından dolayı kesintiye uğramış olan koruganların yıkımı dışında, teslim şartları yerine getirilmiştir. Halk uysal, hükümet de dürüst davrandığından, kuşatma 28 Şubat 1921 sabahı kaldırılmıştır,

Gaziyantâb ve çevresi arasında, Ermeni mahalleleri ve Türk mahalleleri arasında görüşmeye izin verilmiştir. Beyanname, aynı gün, halka duyurulması rica edilerek mutasarrıfa gönderilmiştir.

28 Şubat günü hükümet üyeleri; öğle yemeğinde Yarbay Andréa ile birlikte olmuşlardır. Davet gayet sıcak geçmiş, Mutasarrıf, halk adına konuştuğunu belirterek, şehir ve çevre köylerin halkının arzularının Fransız koruması altında yaşamak olduğunu ifade etmiştir; zira kendilerine iyi, özellikle de adil davranılacağını biliyorlarmış. Herkes kendisini bir kez daha milliyetçi boyunduruğun altında bulmaktan gerçekten korkuyor³⁵ demiştir.

Fransız komutanının görüşlerine göre, tesliminden bu yana Antep şehri yeniden hayata döndü; çevre köylerdeki mülteciler evlerine dönüyor; Halep'te yaşayanlar geri dönmek zorunda kalıyor; bunlar, şehrin ve Sancak'ın idaresinin onlarsız kurulamayacağı zenginler, ileri gelenlerdir; Görevlerini anlamalarını ve onları Antep'e katılmaya zorlamanın bir nedeni var. Halk, bu kadar zarar veren milliyetçiliğin boyunduruğundan kurtulmanın mutluluğunu yaşıyor; insanlar açık sözlü ve sonunda özgür olmaktan duydukları büyük memnuniyeti ifade ediyorlar. Bunun yanı sıra, okumuş kesimde hâlâ bir endişe hâkim, Londra konferansı bu ülkenin kaderini tayin edecektir ve kesin bir şey olana kadar şehrin ileri gelenleri kararsız kalacaklardır. Fransız belgelerine göre, *"halk, Maraş ve Karadağ'daki nizami askerî birliklerin tehditleri yüzünden biraz endişelidir. Ancak yine, kesin bir dille denilebilir ki halk da, şehrin ileri gelenleri de Fransa'nın desteğini arzulamaktadır"*.³⁶

Ayntâb'ın "teslimi", Londra Konferansı'ı başladığı sırada meydana gelmiştir, "orada kesin bir dille konuşabiliriz" diyen Fransa'nın görüşüne göre, Gaziyantâb sancağı Fransa'nın mandası altında kalmalıdır:

"1. Çünkü halkı bizim korumamızı istemektedir.

2. Çünkü bu ülkede yaptığımız muazzam fedakârlıklar, hayranlık uyandıran kuvvetlerimizin burada canla başla elde ettiklerini teslim etmemize imkân vermemektedir; Fransız bayrağı Ayntâb'ta gömülü cesetlerimizin mezarlarında dalgalanmaya devam etmelidir, bunu, davamız uğruna yaşamını yitirmiş olanlara borçluyuz.

3- Çünkü burada söz konusu olan bizim itibarımızdır; Gaziyantâb'la kıyaslayınca Maraş ve Urfa önemsiz kalır; eğer Ayntâb'tan çekilsek Türkler bizim hakkımızda kötü düşünür, geri çekilişimizi aleyhimize değerlendirir ve Suriye'deki manevi durumumuz bundan uzun süre kötü etkilenir.

4- Askeri bakımdan Gaziyantâb sancağı bizim için son derece önemlidir; kuzeydeki dağlar, çok fazla asker gerektirmeyen doğal bir hat oluşturur ve Kilis, Halep, demiryolu ve Suriye'nin tamamını iyice koruma altına almamız için gereklidirler; güneydeki başka hiçbir hat bunu gerçekleştiremez.

5- Gaziyantâb Sancağı; Mezopotamya ile olan bağlantımız için son derece önemlidir. Bu bağlantı kaçınılmaz olarak Cerablus'tan geçen demiryolu olacaktır; Gaziyantâb, Nizip ve Birecik bizim elimizde olmazsa, Fırat'ın sol kıyısındaki işgalimiz son derece geçici olacaktır. Osmaniye-Katma demiryolunu kullanmamıza engel olmuş ve hâlâ engel olmakta olan muazzam güçlüklerle mücadele etmemiz gerekmektedir.

6- Gaziyantâb bölgesi zengin ve verimlidir, çok miktarda bağ mevcuttur, kuru üzümü dünyaya ihraç edilmektedir, Gaziyantâb'ın fıstıkları çok ünlüdür, incirleri de öyle, arpa ve buğday iyi yetişir; öküz, koyun ve keçi yetiştiriciliği önemli miktarda yapılmaktadır. Anadolu'dan ve Mezopotamya'nın kuzeyinden gelen kervanların geçiş noktasıdır. Gaziyantâb önemli bir ticari merkezdir. Son olarak da dantel sanayi ülkenin zenginliklerindendir. Bu manevi, askeri ve maddi sebeplerden dolayı, Gaziyantâb sancağı bizde kalmalıdır: Başka yerlerden ödün verebiliriz ancak Gaziyantâb söz konusu olduğunda kesinlikle olmaz".³⁷

Oysa bu gerekçelerin hiçbir hukuksal temelini bulunmadığı, işgal süreci boyunca anlaşılmıştır. Fransa'ya göre, gerçekleştirilen anlaşma, *"tamamen askeri açıdan değerlendirildiğinde, hem insan gücü hem de malzeme açısından maliyetli bir kuşatmanın ağır yükünden kurtulmayı sağlamış, Levant Ordusu, gerekli kuvvetlerini Gaziyantâb'ın muhafızlarına ayırırken artık, düşmanın darbelerini savuşturmakla yetinmek yerine düşmanı uyarmasına olanak tanımıştır"*.³⁸

³⁵ SHD, Rapport du Lieutenant.

³⁶ SHD, Rapport du Lieutenant.

³⁷ SHD, Rapport du Lieutenant, Aintab le 2 Mars 1921. Le Lt. Colonel Andréa Cdt. la Colonne.

³⁸ SHD, Bulletins et rapports périodiques provenant du haut commissariat sur la situation en Syrie et en Cilicie.

Her şeye rağmen, 21 Şubat 1921 Pazartesi günü Londra, Hyde Park Otelinde saat 15:00'te, Konsey Başkanı olarak Fransa adına konuşan Briand, Fransa'nın, Kilikya'da Mustafa Kemal'in ordusu ile 60.000 kişilik bir kuvvetle uğraşmak zorunda kaldığını, bunların çok iyi birlikler olduğunu ortaya çıktığını ve Fransız kuvvetlerinin 2.000'den fazla kayıp verdiklerini ve büyük zorluklar yaşandığını ifade eder.³⁹ Aynı gün saat 16.00'da Londra St. James Sarayı'nda düzenlenen Müttefik Konferansı'nda, Suriye'deki Fransız Yüksek Komiserliği ve Levant Ordusu Başkomutanı General Gouraud, yaptığı konuşmada, *"Fransızlar, Türk birliklerini cesur, çılgınca dövuşen ve her karış toprağı için mücadele eden askerler olarak bulmuşlardır"*⁴⁰ şeklinde tanımlar. Aynı konferansta saat 11.30'da konuşan Fransız temsilci, *"herkesin Kilikya'daki Fransız askeri pozisyonunun son derece tehlikeli olduğunu bildiğini, birliklerini çıkarmak ve uzun bir seferin muazzam harcamalarından kaçınmak için Mustafa Kemal ile barış yapmak zorunda olduklarını"*⁴¹ dile getirir.

Fransız istihbaratının Maraş'tan aldığı bir habere göre, Özdemir, Arslan Bey ve Kartal Bey, operasyonlara yeniden başlamayı planlıyorlarmış. Söylentilere göre bu operasyon, 15 Mart tarihinde gerçekleşecekmiş.⁴² Özdemir, Arslan ve Kartal 28 Şubat'tan beri Maraş'talar. Bu şehirde hâlihazırda Ankara'dan ve Elbistan'dan gelenler ve Maraş'takilerle birlikte 7-8 bin nizami asker var. Şehirde ayrıca ikisi 150, yedisi 125, dördü 105, beşi 77'lik, ikisi ise sahra topu olmak üzere 20 adet top var. Kalede çok büyük bir cephane deposu oluşturulmuş. Gazıayntâb reislerinin gelişinden bu yana, Maraş'ta yük hayvanlarına el konulur. Yiyecek ve mühimmat konvoyları, bu noktanın kuzeybatısındaki köylere gönderilmek üzere Bahçe'ye yönlendirilir. Birkaç gündür beklenen Kılıç Ali, ayın 25'i sabahı şehre gelir. İleri gelenler onu karşılar. Maraş'ta, milliyetçi reislerin çok sayıdaki topçu silahlarını Gazıayntâb'ı (mahalle ayrımı olmaksızın) bombalamak ve yok etmek için kullanmayı teklif edecekleri söylenir. Arslan Bey, Maraş'taki Gazıayntâb'ı bir sakine, bu nedenle Gazıayntâb'a dönmemesini tavsiye eder. Bir olasılıkla, 15 Mart tarihi yeni operasyonların başlangıcı olabilir.⁴³

Bu bağlamda, Kazıklı 28 Şubat 1921'de, Ambarcık 1 Mart 1921'de, İbrahimköy, Arıl, Çak Kuyu, Magora Dökere, 3 Mart 1921'de, Körkün, Kılıcacak, Hacı, Şanbay, Bebirge, Nurgana köyleri, 4 Mart 1921'de, kentteki Fransız yöneticilerine itaatlerini bildirirler.⁴⁴

Londra Konferansı görüşmeleri sırasında, Bölge Başkanları, İlçe Başkanları ve ileri gelenlerin imzalarından oluşan 253 kişi, şu görüşleri gerekçe göstererek bir talepte bulunurlar:

"Ayntâb şehri, coğrafi açıdan hayatı ve refahı, ticaret ve transit geleceğı açısından Halep'in İskenderun limanına bağlıdır. O'nun hayatının kaynağı olan bu şehirden ayrılması mantık ve ekonomik açıdan doğru değildir. Bu bölgede sanayi ve ticarete büyük ilerleme kaydeden ve varlığını tüm dünyaya duyuran güzel şehrimizin kaderinin sebepsiz yere denizden ayrılması doğru değildir; bu işin bilincinde olanlar bunu kabul etmezler. Bu nedenle biz Ayntâb halkı, şehrimizin şanlı Fransa'nın mandası altında kalmasını oybirliğiyle dua ediyor ve arzu ediyoruz ve çok yetkin İtilaf Devletleri'nin yukarıda belirttiğimiz kararımızı hayata geçirmesini güvenle bekliyoruz".⁴⁵

Londra Konferansı'nda bir sonuç alınamamakla beraber, 9/11 Mart'ta⁴⁶ Fransa Hükümeti adına, Aristide Briand ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti adına, Bekir Sami Bey arasında bir anlaşma imzalanmıştır. 10 Mart 1921'de, öğlen 12'de, düzenlenen bir Müttefik Konferansında, Briand, Bekir Sami Bey ile Kilikya konusunda yaptığı görüşmelerde Bekir Sami'nin, Türklerin Hristiyan ve Ermeni nüfusa ilişkin mümkün olan tüm garantileri vermeye hazır olduğunu bildirdiğini söylemiştir. Dahası, Kilikya'da Fransız subayları ile karma bir kuvvet ve karma bir belediye oluşturulması konusunda, Türklerin gerekli tüm garantileri vereceğini dile getirmiştir. Fakat,

³⁹ *Documents on British Foreign Policy (DBFP)*, First series, Volume XV, London: Her Majesty's Stationery Office, Volume XV, 1967, 129.

⁴⁰ DBFP, 1967, Volume XV, 154.

⁴¹ DBFP, 1967, Volume XV, 143.

⁴² SHD, Renseignements du 27 Février 1921.

⁴³ SHD, Renseignements du 27 Février 1921.

⁴⁴ SHD, Armée du Levant, État-Major, Comte rendu des heures, 26-27 Février 1921.

⁴⁵ SHD, Bulletins et rapports. Annexe au rapport hebdomadaire du 26 Mai au 1er Juin.

⁴⁶ *L'Europe nouvelle*, 1921-03-26, 407-408. "L'Accord Franco-Turc, Politique, Militaire, Économique, sur les frontières entre la Turquie et la Syrie. (9 Mars 1921)."

Briand'a göre, "*Kilikya, kafamın derisidir. Bunun sahibi benim. Bu benim*"⁴⁷ diyen Mustafa Kemal'e de bazı kolaylıklar sağlanmalıydı. Öte yandan, Briand, Fransız vergi mükelleflerinin Fransızların Kilikya'da durmasına izin vermeyeceğini de belirtmiştir".⁴⁸

TBMM, Misak-ı Milli'ye aykırı olduğu gerekçesiyle, Bekir Sami ile Briand arasında imzalanan anlaşmayı onaylamamıştır. 4 Nisan'da Genel sekreter Berthelot, İstanbul ve Beyrut'a telgraf çekerek Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin anlaşmayı reddettiğini bildirmiş ve [Henri] Gouraud ve Pellé'den, "*orada neler olup bittiği ve ne tür eylemler yapılabileceği hakkında kendisini bilgilendirmek için Ankara ile iletişime geçmelerini istemiştir*".⁴⁹ Hükümetler tarafından onaylanmayan anlaşma, ilk etapta durumu iyileştirmenin ardından, Dört Yol'da, Cebel-i Bereket'in tahliye edileceği haberini duyan Ermenilerin, Türklere tacizde bulunmasına yol açar.

25 Mayıs 1921, General Dufieux subaylarına, Kemalistlerin, Bekir Sami-Briand anlaşmasını kabul etmediklerini bildirmiştir. Ancak, Fransa ile Türkiye arasında barış yapılacağı haberleri yayılmaya devam etmiş, ortam sessizliğe bürünmüştür. 17 Eylül'de Kemalist yetkililer, son Fransız esirlerinin ülkelerine geri gönderilmek üzere Maraş ve Bozantı'da (Pozantı) toplandığını duyurmuş, 28 Eylül'de üç subay ve 150 asker Fransızlara teslim edilmiştir. 29'unda 50 Türk mahkûm ülkelerine geri gönderilmiştir.⁵⁰

Nihayet 20 Ekim 1921 tarihinde, Fransa ile TBMM Hükümeti arasında, Ankara İtilâfname / "Franco-Kemalist Agreement"⁵¹ imzalanmış ve her iki ülkenin hükümetleri, meclislerinde, 20 Ekim 1921'de İtilâfnameyi onaylamıştır.⁵² Mustafa Kemal, yayınladığı manifestoda, "*Fransa artık İşgal Ordusu için gerekli kredilere oy vermek istemiyor. Fransız halkı artık kanının akmasını istemiyor*"⁵³ düşüncesini dile getirir. 4 Kasım'da uygulama dönemine giren antlaşmaya göre, Fransa'nın iki ay içinde Kilikya'yı tahliye etmesi gerçeği ortaya çıkmıştır. Ancak, Hristiyan azınlıkların güvenliği milliyetçiler tarafından sağlanmalıdır. Çünkü Fransa'ya göre, Fransızlar için kendilerini feda eden, Fransız davasına hizmet edenler, ama aynı zamanda Rum Ortodokslar ya da Katolikler, Ermeniler, her mezhepten Hristiyanlar, geçmişteki katliamların anısına ya da belki bir slogana uyarak, bu ülkeyi terk etmeyi düşünmemeliydiler.⁵⁴ Oysa bu görüş, uluslararası hukuka uygun değildir.

11 Kasım 1921'de General Dufieux birlikleri denetlemiş, tümeninin yerinden ayrılmasından dolayı duyduğu üzüntüyü dile getirerek, 12 Kasım'da, General Gouraud'un ileri gelenlere sakin olmalarını ve göç etmemelerini tavsiye eden bir mesajını okumuştur. İskenderun'a giderek artan sayıda, günde 200 ila 300 Ermeni göçmen gelmiş ve yerleştirilmişlerdir. Aynı gün, 15 Türk mahkûm, Adana'da serbest bırakılmıştır.⁵⁵

Fransız müzakereci Henry Franklin-Bouillon, 22 Kasım 1921'de, Kilikya'nın tahliyesiyle ilgili karma komisyon başkanı Albay Pettelat, 24 Kasım'da, Kilikya'nın yeni Türk komutanı Muhiddin Paşa, aynı ayın 30'unda yeni vali Hilmi Bey ve 600 Türk jandarma da Adana'ya gelmiştir. Bu arada, Hristiyanların Kilikya'dan göçü devam etmiş, en zenginler Kıbrıs'a, Mısır'a ya da Filistin'e gitmişler, ancak, İngilizler en yoksullar için hareketi durdurmuştur. Mersin ve İskenderun limanları tamamen tıkanmış. Fransa, Suriye sınırını açmış, Fransız birliklerinin Kilikya'dan tahliyesine aralıksız devam edilmiş, 30 Aralık'ta Ayntâb askerî mezarlıkları aranmış ve tahrip edilen Fransız mezarları nedeniyle, Fransız yetkililer tarafından tazminat talep edilmiştir.⁵⁶

Ankara Antlaşması'nın ardından 1 Ocak 1922'de, 54.000 Hristiyan Türklere teslim edilen toprakları terk etmiş, 5.000'i Ayntâb kentinde olmak üzere 3.760'ı Kilis'de, 31.035'i Suriye'de kalmıştır. 1921 yılı, Suriye'nin tüm

⁴⁷ DBFP, *Documents on British*, XV, 363-364.

⁴⁸ DBFP, *Documents on British*, XV, 378.

⁴⁹ MAE, . Nos. 786-790; 1149-1153, 931-935; DDF. 1921, Tome I, 2004, 425-426.

⁵⁰ SHD, JMO.

⁵¹ *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States* (FRUS), 1922, Volume II, United States Government Printing Office, 2017, 867.77/395, [Document 863], July 6 1922, No. 201, 1727. (Franco-Turkish Agreement, Cmd. 1556).

⁵² *Documents diplomatiques français* (DDF) 1920-1932. 1920, Tome II, 19 mai-23 septembre / Ministère des affaires étrangères, Commission de publication des documents diplomatiques français, Paris: Imprimerie Nationale, 430-432; T.C. Ministère des Affaires étrangères, 2022, 141.

⁵³ SHD, Bulletins et rapports.

⁵⁴ SHD, JMO.

⁵⁵ SHD, JMO.

⁵⁶ SHD, CVA, Son excellence Munir Bey mutessarif du sandjak d'Aintab.

noktalarında neredeyse mutlak bir sakinlikle sona ermiştir. Kilikya, Fransız birlikleri tarafından tamamen boşaltılmıştır.⁵⁷

Fransız askerî belgelerine göre, bazı Ermenilerin "Yakın Doğu Yardımı"nı memnuniyetle kabul ettikleri Halep'e sığınırken, diğerlerinin Ayntâb ve Kilis'e dönerek oradaki eski yerlerine yerleştikleri ifade edilmiştir. Bu arada, Ayntâb'dan ayrılmalarına ramak kalmıştı ki, şehirde ve çevresindeki Fransız askerî mezarlıklarının arandığı, haçlar ve mezar taşlarının kırıldığı, birkaç mezarın açıldığı bildirilmiş ve bu durumdan Tahliye Alt Komisyonu ve yetkililer haberdar edilmiştir. Suçlu Müslüman fanatikler derhal tutuklanmış, maddi onarımlar yapılmış ve son olarak 5 Ocak'ta ana Fransız mezarlığında ölümler için dostça saygı duruşu şeklinde resmî bir tören düzenlenmiştir. Fransız delegelerinin huzurunda, Türk sivil ve askerî yetkilileri, bir subayın önderliğindeki 30 Türk askerinden oluşan bir grup, bir rahip ve bir imam tarafından dualar edilerek tören icra edilmiş⁵⁸ ve Kilikya, Türkiye'nin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Fransız kaynaklarında, "...Mustafa Kemal'in kendi ifadesiyle, 'etimizin bir parçası' dediği Kilikya'dan asla vazgeçmeyecekler"⁵⁹ şeklinde kayda geçmiştir. Fransız yazar Pierre Loti'ye göre, "...Kilikya, Türk anavatanının en vazgeçilmez parçasıdır, tam da kalbidir".⁶⁰

Fransız İşgalindeki Gazıayntâb ile İlgili TBMM Hükümetinin Tutumu (9 Şubat 1921-25 Aralık 1921)

Fransızlar kent merkezini işgal etmişler ancak, karargâhı, Gazıayntâb'a 25 kilometre uzaklıkta bulunan 2. Kolordu, ilerlemeye çalışan işgal kuvvetlerini, geriye püskürtmüştür. Öte yandan, Ayntâb Müdâfaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi, 12 Şubat 1921'de ve 16 Şubat 1921'de hem Mustafa Kemal Paşa'ya, hem de Londra Konferansındaki genel temsilcilere ve Türk temsilcilerine çektikleri telgraflarda, Fransız işgalini ve egemenliğini hiçbir zaman kabul etmeyeceklerini, bağımsızlıklarının kesinlikle sağlanmasını, anavatanından ayrılmak istemediklerini bildirmişlerdir.⁶¹ Bu bağlamda, Mustafa Kemal de, Batı Cephesi (Eskişehir)'den, Ankara'da Bakanlar Kurulu Başkanı Fevzi Paşa'ya gönderdiği 13 Şubat 1921 tarihli telgrafta, "*Muhafız Birliğinden ayrılacak otuz altı erin her türlü donatımı ile birlikte Ayntâb Milletvekili Kılıç Ali Bey'in komutasına verilmesi [hususunun] Ankara'da Muhafız Birliği Komutanı Yüzbaşı Faik Efendi'ye buyrulduğunu*"⁶² bildirmiştir.

TBMM'nin 14 Şubat 1337/1921 Pazartesi günü yapılan 'Gizli Toplantısında', Gazıayntâb kent merkezinin düşme gerekçelerini, incelemiş, tartışmış ve bunlara çözüm çareleri aramıştır. Toplantıda, Gazıayntâb'a, her koşulda gerekli yardımın yapıldığı, kentin kesinlikle şehit olmadığı, yalnızca yaralandığı, Ayntâb'ın kahraman evlatlarının mutlaka Ayntâb'ı kurtaracakları, bu konuda TBMM'nin daha önce olduğu gibi üzerine düşecek her türlü görevi eksiksizce yerine getireceği ifade edilerek, Gazıayntâb Milletvekillerinden Kılıç Ali Bey'in, Abdurrahman Lâmi Efendi'nin, Ergani Milletvekili Rüştü Bey'in, Karahisarî Şarkî Milletvekili Memduh Bey'in mezuniyetleri kabul edilerek Kılıç Ali Bey Gazıayntâb'daki teşkilâta ikinci kez memur edilmiş ve diğerlerinin de beraber gitmesi kararlaştırılmıştır.⁶³

14 Şubat 1921 günü TBMM'nin alenen yapılan bir başka toplantısında da, Gazıayntâb Milletvekili Kılıç Ali Bey ve arkadaşları sunmuş oldukları yazılı istemlerinde, TBMM'ye veda ederek ayrılmışlar, harcırah ve tahsisatlarını da alarak Gazıayntâb'a hareket etmişlerdir.⁶⁴

Söz konusu milletvekilleri, Fransızların etkisi altına giren Gazıayntâb'a, seçkin ve tam donanımlı otuz altı erle birlikte gelerek tebdil-i kıyafetle halkı örgütlemeye devam etmişlerdir. Anlaşılmaktadır ki, Mustafa Kemal Hükümeti, her ne sebeple olursa olsun, Gazıayntâb'ı düşman işgalinden kurtarmaya karar vermiştir.

TBMM'nin 5 Mart 1921 Cumartesi günkü toplantıda, kahraman Gazıayntâb ahalisine TBMM namına bir teşekkür nâme yazılması, hasta hanede bulunan ve bazı kıymetli âzalarını gaib etmiş bulunanlara da uygun hediyelerin, Mustafa Kemal'in talebine binaen, daha önce olduğu gibi hususi bir heyetle gönderilerek takdim edilmesi ve yine

⁵⁷ SHD, Historique de la prévôté du détachement français de Palestine-Syrie et de l'armée française du Levant.

⁵⁸ CVA, Bulletin périodique n° 39, 5 décembre 1921-5 janvier 1922, 7.

⁵⁹ Gontaut-Biron, Comte R. De., *Comment la France s'est Installée en Syrie 1918-1919*, Paris : Plon-Nourrit, 1922, 337-338.

⁶⁰ Pierre Loti, *La Mort de Notre Chère France en Orient*, Paris: Calmann-Levy, 1920, 80.

⁶¹ Sahir Üzel, *Gaziantep Savaşının İç Yüzü*, Ankara : Doğu Matbaası, 1952, 323-326.

⁶² *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi* (HTV), 1964, sayı. 54, belge no. 1245.

⁶³ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları* (TBMMGCZ), C. 1, 1985, 424-433.

⁶⁴ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri* (TBMMZC), Devre : I, İçtima Senesi : 1, Yüz Ellinci İçtima, 14.II.1337 (1921) Pazartesi, Celse : 2, C. 8, 1945, 218-219.

Mustafa Kemal'in talebi ile Batı Cephesi için ayrılan paranın bir kısmının, şayet bu kâfi gelmez ise Meclis kararıyla Ayntâb'a gerekli paranın gönderilmesi hususu oy birliği ile kabul edilmiştir.⁶⁵ TBMM'nin bu yardımları şehre ulaşmış ve Gaziayntâb Heyet-i Merkeziye Reisi Vekili Ahmet, Büyük Millet Meclisi Başkanlığına gönderdiği telgrafta, böylesine olağanüstü bir zamanda ve çok ağır şartlar altında TBMM'nin gösterdiği ilgiye ve "maaşlarından bağışta bulunan mebuslara"⁶⁶ teşekkür etmiştir.

Fransızların işgali altındaki Gaziayntâb'daki Türk halkının son derece sefalette bulunduğu Milli Savunma Bakanlığı tarafından haber alınmış ve acilen bir İmdat-ı Sıhhiye Heyeti gönderilmesi gündeme gelmiştir. TBMM Hükümeti ile Fransa arasında yapılan görüşmeler sonucu Anadolu'daki Fransız esirlere ve Türk esirlere karşılıklı olarak yardım yapılması kabul edilmiştir.

Bu bağlamda Gaziayntâb'daki Türk esirler için 25.000 lira ödenek ayrılmış ve üç tabip, dört memurdan oluşan bir yardım heyeti, Kilisli Emin Bey başkanlığında, Nisan 1921 sonlarında yola çıkarılmıştır. Gaziayntâb'da tedarikine imkân olmayan sağlık malzemesi ile 25.000 parça çamaşır ile 5.000 parça ev eşyası Hilâl-i Ahmer (Kızılay)'ın İstanbul deposundan Gaziayntâb'a gönderilmiştir. Heyetin Gaziayntâb'a ulaşmasından hemen sonra belediye tarafından tahsis edilen binalar, muayenehane, ameliyathane ve eczane tertibatıyla mükemmel bir dispanser haline konulmuştur. 20 Mayıs 1921'den itibaren hizmete başlamış olan dispanserde, 3000'i aşkın hasta parasız tedavi edilmiş ve ilaç verilmiştir. Diğer taraftan bayramın yaklaşması nedeniyle yerel hükümet tarafından oluşturulan komisyon vasıtasıyla ihtiyacı olanlara çamaşır, ev eşyası, her kişiye beş-altı parça çeşitli eşya isabet etmek üzere 4.000 kişiye yardım edilmiştir. Kuşatma esnasında etraftan çeşitli gıda yardımı gelememesi nedeniyle ahalinin aylarca 3/4 oranında zerdali çekirdeği unu ile karışık bir undan yapılan ekmeği yemeye mecbur olması bünyeyi oldukça zayıflatmış bundan dolayı halkta meydana gelen uyuz, frengi, trahom, ateşli hastalıklar ve Ayntâb veya şark çıbanı gibi hastalıklar tedavi edilmiştir. Heyet, fakir halkın gıda ihtiyacını temin için altı ay müddetle bir aşhane kurmaya teşebbüs etmişse de, siyasî durumun aldığı şekil üzerine kentteki Fransız işgal kuvvetlerinin tutumu nedeniyle ne yazık ki, kurum faaliyetini sürdürme olanağı bulamamıştır. Sağlık heyeti, Amerikan Koleji'nin alt katında ikamet ettirilen subaylar ve sivil esirler ile o civarda bir mağara içinde tutuklu kişilerle görüşmek için Fransızlardan izin alınarak bu yerler gezilmiş ve bunlardan özellikle pek sefil bir halde görülen 78 esir askere ikişer kat çamaşır, birer kat yazlık elbise, ikişer battaniye ve üç çift çorap ile birer serpuş ve çamaşır yıkayabilmek üzere gerekli malzeme, sabun ve yeterli odun verilmiş ve meskenlerinde bir hayli tadilat yapılarak sağlık şartları bir dereceye kadar ıslah edilmiştir. Zabitan ve sivillere dahi birer paket çamaşır dağıtılmış ve aileleriyle görüşmeleri yasak edilen bu kişilerin, Fransız memurlarının denetiminde haftada bir defa görüşmeleri sağlanmıştır.⁶⁷

1921 Nisan ayı içinde düşmanın önemli bir hareketi görülmemiştir. Ancak Fransızlar, Gaziayntâb'ı tahkim etmeye devam etmişlerdir. Bu nedenle 2. Kolordu, Gaziayntâb'ın kısmen nizamiye ve mahallî kuvvetleriyle gözetlenerek 2. ve 5. Tümenlerle Cerablus üzerinden Ayntâb-Kilis yoluyla demir yolu arasından güney batıya doğru ve 2. Kolordu ile de İslâhiye üzerinden Kırıkhan-Katma istikametlerinden birbirine yaklaşacak şekilde harekete geçilmesi ve harekâtın Elcezire Cephesi Komutanlığı tarafından verilecek talimata göre yönetilmesinin uygun olacağını Genelkurmay'a arz etmiştir. Verilen cevapta, Misak-ı Millî sınırlarımız elde edilmedikçe, görev bitmiş olmayacağından, ilk fırsatta Elcezire cephesinin de katılımıyla Fransızlara karşı genel taarruza geçileceği göz önünde bulundurularak hızla teşkilatın ikmaline önem verilmesi bildirilmiş ve bu bağlamda, 26 Temmuz 1921'de karargâhı Maraş'ta bulunmak üzere Yarbay Talât emrinde Ayntâb Bölge Komutanlığı kurulmuştur.⁶⁸

Genelkurmay'ın Ayntâb'a ilişkin bu stratejisine paralel olarak TBMM de Gaziantep'e yardım göndermeye aralıksız devam etmiş ve bunun için özel bir kanun dahi çıkarmıştır.⁶⁹ Kanun, 120.000 liralık bir girdi ile gerçekten Gaziantep'e büyük yararlar sağlamıştır.⁷⁰

⁶⁵ TBMMZC., Devre: I, İçtima Senesi : 2, Üçüncü İçtima, 5.III.1337 (1921) Cumartesi, Celse : 1, C. 9, 1954, 23-25.

⁶⁶ TBMMZC., Devre: I, İçtima Senesi : 2, On Altıncı İçtima, 4.IV.1337 (1921) Pazartesi, Celse : 1, C. 9, 1954, 337.

⁶⁷ *Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti*, 1335-1338, 84-86.

⁶⁸ Mümtaz Ulusoy, *İstiklal Harbi'nde 2 nci Kolordu*, Hazırlayan: Ahmet Tetik, Şeyda Büyükcın, Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 2006, 104-105, 114, 123.

⁶⁹ TBMMZC., Devre: I, İçtima Senesi : 2, Yüz Yirmi İkinci İçtima, 5.12.1337 Pazartesi, Celse : 1, C. 15, 21-26; Yüz Yirmi Dördüncü İçtima, 8.12.1337 (1921) Perşembe, Celse : 1, C. 15, 61; *Açıksöz*, 7 Kânun-ı evvel 1337-7 Aralık 1921, sayı : 253, 2.

⁷⁰ Başbakanlık, Cumhuriyet Arşivi Dairesi Başkanlığı (BCA), Dosya: 137-15, Fon Kodu: 030.18.1.1, Yer No: 4.41.2

Anlaşılmaktadır ki, Gaziantep'e, 1921 yılı içerisinde, 1336/1920 senesi bütçesinin 87 nci faslında kayıtlı bulunan 200.000 liranın kalan kısmının, Batı Cephesi ve Ticaret İdadisi için ayrılan paranın dışında ki, ne kadar olduğu tespit edilememiştir, TBMM'den, toplam 160.000 lira nakit⁷¹ yardım yapılmıştır.

Eğitim hususunda da çok hassas davranan TBMM Arabistan, Suriye ve Akdeniz'den akıp gelecek bir takım cereyanlara karşı koyabilmek için Adana'da, Gaziyantâb'daki yabancı kurumlara karşı direnebilmek için de Ayntâb'da ilim ve irfanî kurumlar kurmayı kutsal bir görev olarak kabul etmiştir. Onun için, Adana Leylî Sultanisi ile Gaziantep'teki Ticaret İdadisinin yeniden tesisi için bir kanun neşretmiştir.⁷² Oylamaya katılan milletvekillerinin %98'i tarafından kabul edilmiş olan Kanun'un⁷³ amacı, Merkezî Türkiye Misyonunun ya da önceki adıyla Güney Ermenistan Misyonu'nun başkenti durumuna gelen Ayntâb'daki⁷⁴ 'ecnebi müessesesine', yani misyoner faaliyetlerine karşı, şehirde, eğitim kurumları tesis etmektir.

Vatan ve hürriyet uğruna iki yılı aşkın bir mücadeleden sonra, 9 Şubat 1921'de Fransızların etkisi altına giren Gaziyantâb, Mustafa Kemal'in diplomatik alandaki siyasi zaferi olan ve 20 Ekim 1921'de Fransızlarla imzalanan Ankara İ'tilâfnamesine binaen, 25 Aralık 1921'de düşman işgalinden kurtulmuştur.

Sonuç

Mondros Mütarekesi bağlamında, Senegalli, Cezayirli avcı erlerinden ve lejyonlardan oluşan Fransız askerî birlikleri, 5 Kasım 1919'da, Ayntâb'ı İngilizlerden devr alarak işgal etmişlerdir. İşgalin hemen akabinde, sivil halka zulüm etmeye ve öldürme eylemlerine başlayan bu karma askerî birliklerle sıcak savaş, 1 Nisan 1920 başlamıştır. Mustafa Kemal'in talimatlarına göre örgütlenen Aynâb halkı, Kuva-yı Milliye kuvvetleri ile birlikte, uluslararası hukuka ve insanlık hukukuna aykırı olarak, topraklarını işgal eden emperyalistlere karşı kahramanca ve göğüs-göğüse bir mücadele vermişlerdir. 21 Şubat 1921'de Fransa adına konuşan Briand, Fransa'nın, Kilikya'da Mustafa Kemal'in ordusu ile 60.000 kişilik bir kuvvetle uğraşmak zorunda kaldığını, Fransız kuvvetlerinin 2.000'den fazla kayıp verdiklerini ve büyük zorluklar yaşandığını itiraf etmiştir. Levant Ordusu Başkomutanı General Henri Joseph Eugène Gouraud, Müttefik Konferansı'nda yaptığı konuşmada, Türk birliklerini cesur ve her karış toprağı için savaşan askerler olarak nitelendirmiştir.

Ne var ki, TBMM Hükümeti'nin, maddi-manevi tüm desteğine rağmen, halk adına hareket ettiklerini ileri süren "Sulh ve Selâmet Cemiyeti", Fransız yetkilileri ile görüşerek, 9 Şubat 1921'de "teslim anlaşması" imzalamışlardır. Fakat anlaşmada "halk tarafından seçilen ve halk adına tam yetkiye sahip olan üyeler" ibaresini destekleyen hiçbir imza bulunmamaktadır. Savaşın diğer tarafını temsil eden Kuva-yı Milliye'nin, anlaşmanın altında, hiç bir imzası yoktur. Yapılan anlaşmanın uluslararası hukuk bakımından hiç bir geçerliliği de yoktur. Çünkü anlaşmayı onaylayan hiç bir hükümet yoktur. Mustafa Kemal, Gaziyantâb'ın kurtarılması için 14 Şubat 1921'de Kılıç Ali'yi ikinci kez görevlendirmiş ve o kente göndermiştir. Ankara Hükümeti, "teslim anlaşması" imzalanmadan bir gün önce, Ayntâb'ın şehit olmadığını, yaralandığı vesilesiyle "Gazi" unvanı ile taltif etmiştir. Ayntâb/Gaziyantâb/Antep/Gaziantep ile hiç bir zaman ilişkisini kesmeyen Mustafa Kemal, Fransız işgali döneminde her türlü girişimde bulunarak, Fransız askerî belgelerinde yer alan bir manifesto dahi yayınlamıştır. Mustafa Kemal'in politik dehası sonucu, 20 Ekim 1921'de Ankara Antlaşması/"Franco-Kemalist Agreement" imzalanmış ve Mustafa Kemal'in deyişi ile 'etimizin bir parçası' dediği Kilikya, Türkiye sınırlarına dâhil edilmiştir.

Finansal Destek ve Teşekkür/Grant Support and Acknowledgement	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The author declared that this study has received no financial support.
Çıkar Çatışması/Conflict of Interest	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir. / The author has no conflict of interest to declare.

⁷¹ TBMMZC, Devre: I, İctima Senesi: 1, Yüz Otuz Birinci İctima, 8.I.1337 (1921) Cumartesi, Birinci Celse, C.7, s. 218; Yüz Kırk Yedinci İctima, 8.II.1337 Salı, Celse: 1, C. 8, 1945, 131.

⁷² BCA, Fon Kodu: 030.18.1.1, Yer No: 4.40.8.

⁷³ TBMMZC., Devre : I, İctima Senesi : 2, Yüz Otuz İkinci İctima, 22.12.1337 (1921) Perşembe, Celse : 1, C. 15, 193, 204, 213-16

⁷⁴ Celâl Pekdoğan, "Ayntâb'ta Türk-Ermeni İlişkileri", Şenol Kantarcı ve diğerleri (Yayına Hazırlayanlar), *Ermeni Araştırmaları 1.Türkiye Kongresi Bildirileri*, III. Cilt. Ankara: Ermeni Araştırmaları, 2003, 143-162.

KAYNAKÇA

Arşivler

Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE).

ATASE, Kls.: 255, Dos.: 6-2, Fih.: 14-3.

ATASE, Kol.: İST. Kls.: 255. Dos.: 6-2 Fih.: 14;

ATASE, İSH. 270-12.

ATASE, Kol.: İST. Kls.: 255, Dos.: 6-2, Fih.: 7.

ATASE, İSH, 270-20AA.

Başbakanlık, Osmanlı Arşivi Dairesi Başkanlığı (BOA).

BOA. HR. SYS. 2544-15/33. Bâb-ı Alî Dâhiliye Nezâreti Kalem-i Mahsus, Suret, 11 Mart 1336.

Başbakanlık, Cumhuriyet Arşivi Dairesi Başkanlığı (BCA).

BCA, Dosya: 137-15, Fon Kodu: 030.18.1.1, Yer No: 4.41.2

BCA, Fon Kodu: 030.18.1.1, Yer No: 4.40.8.

Ministre des Affaires Étrangères (MAE), France.

Service Historique de la Défense Archives, Chateau de Vincennes Archives (SHD), France.

SHD, Rapport du Lieutenant-Colonel Andréa Commandant la Colonne sur l'attaque du 31 Janvier 1921.

SHD, Rapport Sur les Organisation Turques.

SHD, Armée du Levant, État-Major, Comte rendu des heures, 26-27 Février 1921.

SHD, Bulletins et rapports périodiques provenant du haut commissariat sur la situation en Syrie et en Cilicie.

SHD, Historique de la prévôté du détachement français de Palestine-Syrie et de l'armée française du Levant.

SHD, Bulletins de renseignements.

SHD, Chateau de Vincennes archives (CVA), Journal de marche et d'opérations de la prévôté de l'armée du Levant (JMO) (novembre - décembre 1921).

SHD, Chateau de Vincennes archives, Zone Aintab-Sadour, Renseignements du 27 Février 1921.

SHD, Chateau de Vincennes Archives, Armée du Levant, État-Major, Comte rendu des heures, 3-4 Mars 1921.

Resmî Yayınlar

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri (TBMMZC), 1337-1921, Devre: I, C. 8, Ankara: Büyük Millet Meclisi, 1945.

TBMMZC., Devre : I, C. 15, Ankara : Büyük Millet Meclisi, 1945.

TBMMZC., Devre : I, C. 8, Ankara : Büyük Millet Meclisi, 1945.

TBMMZC., Devre : I, C. 9, Ankara : Büyük Millet Meclisi, 1954.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları (TBMMGCZ), Cilt: 1, Ankara: Büyük Millet Meclisi, 1985.

Telif Eserler

Accord signé à Angora le 20 octobre 1921 entre M. Franklin-Bouillon, ancien ministre et Youssouf Kemal Bey, Ministre des Affaires Étrangères de la Grande Assemblée Nationale d'Angora, Angora, 20 octobre 1921.

Adil, Selahaddin, *Hayat Mücadeleleri, Selahattin Adil Paşa'nın Hatıraları*, İstanbul: Zafer Matbaası, 1982.

Bariéty, J. (sous la dir) ; réd. Hogenhuis-Seliverstoff, A., Bibes, G., Defrance, C., de Lespinois J. (2004). *Commission de publication des documents diplomatiques français. Documents diplomatiques français (DDF) 1921*, Tome I, 16 janvier-30 juin / Ministère des affaires étrangères, Commission de publication des documents diplomatiques français, Bruxelles : P.I.E.-Peter Lang S.A. Presses Inter Universitaires Européennes.

Bariéty, J. (sous la dir) ; réd. Hogenhuis-Seliverstoff, A., Defrance, C., Sandu, T. (1999). *Commission de publication des documents diplomatiques français. Documents diplomatiques français (DDF) 1920-1932. 1920*, Tome II, 19 mai-23 septembre

/ Ministère des affaires étrangères, Commission de publication des documents diplomatiques français, Paris: Imprimerie Nationale.

Butler, Rohan, M.A., Edited by, Fellow of All Souls College, Oxford and Bury, J.P.T. M.A., Fellow of Corpus Christi College, Cambridge, Assisted by Lambert, M.E. M.A. (1967). *Documents on British Foreign Policy (DBFP)*, First series, Volume XV, London : Her Majesty's Stationery Office.

Centenaire de l'accord d'Angora (1921) Documents des Archives Diplomatiques Françaises et Turques. (2022). Ankara: T.C. Ministère des Affaires étrangères.

Comte R. De. Gontaut-Biron, *Comment la France s'est Installée en Syrie 1918-1919*, Paris: Plon-Nourrit, 1922.

Despatch from His Majesty's Ambassador at Paris, enclosing the Franco-Turkish Agreement signed at Angora on October 20, 1921. Presented to Parliament by Command of His Majesty, Cmd. 1556, London, 1921.

Fuller, Joseph V. (Editor), Tyler Dennett, (General Editor), *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference, 1919*, Volume VIII, United States Government Printing Office, Washington, 1946.

Lohanizâde, Mustafa Nureddin. *Hubb-ı İstiklâl Abidesi Gaziyantâb Müdafaası Gazi Ayntâb*, İstanbul: Bâb-ı âli Cağaloğlu Yokuşu, 1340-1342.

Loti, Pierre. *La Mort de Notre Chère France en Orient*, Paris: Calmann-Levy, 1920.

Papers Relating to the Foreign Relations of the United States (FRUS), 1922, Volume II, United States Government Printing Office, Washington U.S. Department of State Office of the Historian Bureau of Public Affairs This ebook was generated on September 1, 2017. 867.77/395, [Document 863], The Secretary of State to the High Commissioner at Constantinople (Bristol) Washington, July 6, 1922. No. 201.

Pekdoğan, Celâl, "Ayntâb'ta Türk-Ermeni İlişkileri", Şenol Kantarcı ve diğerleri (Yayına Hazırlayanlar), *Ermeni Araştırmaları 1.Türkiye Kongresi Bildirileri*, III. Cilt. Ankara: Ermeni Araştırmaları, 2003.

Sarıhan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü II (Açıklamalı Kronoloji) Erzurum Kongresi'nden TBMM'ye (23 Temmuz 1919-22 Nisan 1920)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994.

Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkez-i Umumisi Tarafından 1339 Senesi Hilâl Ahmer Meclis-i Umumisi'ne Takdim Edilen (1335-1338) Dört Senelik Devreye Ait Rapor. [İstanbul] : Ahmet İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1339.

Ulusoy, Mümtaz, *İstiklal Harbi'nde 2 nci Kolordu*, Hazırlayan: Ahmet Tetik, Şeyda Büyükcan, Ankara : Genelkurmay Başkanlığı, 2006.

Üzel, Sahir, *Gaziantep Savaşının İç Yüzü*, Ankara : Doğu Matbaası, 1952.

Véou, Paul du, *La Passion de la Cilicie 1919-1922*, Librairie Orientaliste, Paul Geuthner, Paris, 1937.

Süreli Yayınlar

Açıksöz, 7 Kânun-ı evvel 1337(7 Aralık 1921), sayı: 253.

Bulletin périodique n° 39, 5 décembre 1921-5 janvier 1922.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (HTV), 1964, Sayı 54, Belge: 1245.

L'Europe nouvelle : revue hebdomadaire des questions extérieures, économiques et littéraires. 1921-03-26.

EKLER

Ek No: 1 Tutanak

Ayntâb Şehrinin Fransız Askerî Yetkililere Teslim Edilmesi:

Ayntâb Şehri geçici Hükümetinden aşağıda imzası olan ve halk tarafından seçilen ve halk adına tam yetkiye sahip olan üyeler Fransız yetkililerine bağlı kalacaklarını ve aşağıdaki koşulları kabul ettiklerini beyan ederler:

1- Şehir kayıtsız şartsız teslim olacak ve Ayntâb Sancağı'na ilişkin Sevr'de 10 Ağustos 1920 tarihinde Türkiye ile imzalanan Barış Antlaşması ile tanınan Fransız mandası kesin olarak kabul edilecektir.

2- Türk nizami kuvvetleri ve Türk jandarması savaş esiri sayılacak fakat askerlik şereflerinin iadeleri ile serbest bırakılacaklar ve Kemalistlerin elinde bulunan Fransız esirler tamamen serbest bırakıldıktan sonra yukarıdakiler silahlarını teslim edecekler. Öte yandan, Ayntâb menşeli düzenli kuvvetler ve başıbozuklar veya ikameti burada olanların kimlik

kontrolleri yapıldıktan sonra serbest bırakılacaklar. Ayntâb Sancağı'na bağlı köylerdeki başıbozuklar savaş esiri sayılacak fakat köylerinin itaat beyanlarından hemen sonra serbest bırakılacaklar. Askerlik şerefleri ancak düzenli kuvvetlerin komutanlarıyla birlikte teslim olmaları halinde iade edilecektir, başka bir deyişle, tam birlik halinde teslim olmaları durumunda iade edilecektir.

3- Her türlü tüfek, makineli tüfek, top ve cephaneye Fransız yetkililerine teslim edilecek. Her türlü silah ve cephaneye tamamen teslim edilirse, Türk şehrinde herhangi bir tutuklama olmayacak. Eğer Fransız yetkililer bazı silahların saklandığından şüphelenirse, Türk yetkililerin huzurunda tutuklamalar olacak. 20 Şubat tarihinden sonra cinsi ne olursa olsun herhangi bir silah bulunursa, bunları elinde bulunduranlar şiddetli cezalara çarptırılacak. Türk subayları silahlarını muhafaza edecekler.

4- Türk kesiminde bulunan tabyalar ve barikatlar derhal yıkılacak. Yıkım çalışmaları Fransız yetkililerinin belirlediği önemli tabyalar için en geç 20 Şubatta, diğer tabya ve barikatlar içinse 28 Şubatta bitmiş olacak.

5- Savaş tazminatı istenmeyecek. Savaş tazminatları ve zararları daha sonra tespit edilecek bir karma komisyon tarafından belirlenecek.

6- Şehrin düzenini korumak ve olup bitene hâkim olmak maksadıyla Fransız yetkilileri gerekli her noktayı işgal edecek; kale, Konak bölgesi, Kürttepe ve çıkışlar. Hiçbir Ermeni Türk bölgesine girmeyecek. Silahlı hiçbir Türk Ermeni kesimine girmeyecek.

7- Fransızların kontrolünde çalışacak ve Fransız yetkililerinin atayacağı Osmanlı memurlarından oluşacak Türk yönetimi yeniden belirlenecek.

8- Şehirde ve yakın çevresinde düzeni sağlayacak bir jandarma gücü ile polis gücü oluşturulacak.

9- Eğer yukarıdaki koşullara harfiyen uyulmazsa şehre altın lira cinsinden ceza kesilecek, ileri gelenlere yönelik tutuklamalar gündeme gelecek ve şehre yapılan ikmal askıya alınacak.

10- Milliyetçi liderler, Ayntâb menşeli kışkırtıcılar ve hâlihazırda şehirde oturanlar affedilecek. Kişilere, mülkiyete ve dinlere mutlak itaat gösterilecek.

11- Bu koşullar bu belgenin imzalandığı tarihte, yani bugün 9 Şubat 1921 tarihinde yürürlüğe girecek.

[İmzalar]

Konferansa katılanlar şunlardır:

Fransız Kuvvetleri Komutanı Yarbay Andréa

Bölge Komutanı Yarbay Abadie

İstihbarat servisinden Yüzbaşı Renaud

Ve aşağıdaki isimlerin yer aldığı Türk heyeti:

Doktor MecitBaşkan

Nuri Bey İleri gelenlerden

Fahrettin..... Müftü

MecideddinHükümet Tercümanı

Doktor İbrahim

Kâmil Külekçi.⁷⁵

⁷⁵ SHD, Rapport du Lieutenant.